

Юрій Вікторович Оре́л,

доктор юридичних наук, доцент,

Севільський університет (м. Севілья, Іспанія),

програма «US-Ukraine Assistance Program» (дослідник);

 <https://orcid.org/0000-0003-1093-4248>,

e-mail: orel1976@i.ua

ШТРАФ ЯК ВИД ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТЯГНЕННЯ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Розглянуто проблемні питання закріплення у вітчизняному законодавстві порядку й умов застосування до військовополонених дисциплінарного стягнення у вигляді штрафу. Досліджено національне законодавство та міжнародно-правові акти, що діють у сфері міжнародного гуманітарного права щодо поводження з військовополоненими, зокрема притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. З'ясовано, що штраф як дисциплінарне стягнення, що може бути застосоване до військовополонених, з погляду на його зміст і спосіб викладення характеризується незрозумілістю, невизначеністю і відсутністю в національному законодавстві термінів, що вживаються під час його описання. Акцентовано на недосконалому національному законодавстві, зокрема стосовно визначення і застосування штрафу до військовополонених, на підставі чого запропоновано відповідні зміни та доповнення до нього.

Ключові слова: аванс, військовополонений, воєнний стан, грошове забезпечення, дисциплінарне стягнення, штраф.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Життя в Україні, побудоване на демократичних принципах та нормах міжнародного права, змінилося після 24 лютого 2022 р., що назавжди залишиться чорною скорботною датою в історії розвитку нашої держави та суспільства унаслідок повномасштабної військової агресії з боку російської федерації (далі – рф). У цей день рф, діючи як завжди у своєму дусі, з метою помститися Україні та її народові через обрання ним європейського вектора у своєму розвитку, з метою посягання на світовий порядок та європейську безпеку, цинічно поправши норми міжнародного права, кинула виклик усьому демократичному цивілізованому світові та наочно продемонструвала своє прагнення знищити цінності демократії і свободи, миру та безпеки заради нав'язування своїх ідеалів і задоволення амбіцій.

Стан дослідження проблеми

Варто зазначити, що проблеми правового статусу військовополонених уже привертала до себе увагу науковців. Особливо цікавими

в науковому плані є роботи таких вітчизняних учених, як О. В. Гальцова, Я. С. Годжека [1], М. В. Грушко, І. М. Жаровська, І. М. Кравченко, І. С. Яковець [2] та ін. Віддаючи належне здобуткам указаних науковців, слід зазначити, що на сьогодні в Україні немає відповідних наукових праць, присвячених дослідженню питань притягнення військовополонених до дисциплінарної відповідальності. Отже, існує необхідність наукового осмислення цієї проблеми, законодавчого моделювання і вироблення дієвих правил визначення та застосування дисциплінарних стягнень щодо військовополонених.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення проблемних питань законодавчого визначення та застосування до військовополонених такого дисциплінарного стягнення, як штраф. Досягнення зазначеної мети обумовлює вирішення низки *завдань*, а саме: дослідити національне законодавство і міжнародно-правові акти, що діють у сфері міжнародного гуманітарного права щодо поводження з військовополоненими; проаналізувати наявні проблеми законодавчого визначення поняття штрафу як дисциплінарного стягнення стосовно військовополонених, порядку і умов його застосування; сформулювати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України.

Наукова новизна дослідження

Новизна зумовлена актуальністю й інноваційним характером дослідження, у результаті чого вивчено сучасний стан законодавчого закріплення штрафу як дисциплінарного стягнення, що може бути застосований до військовополонених, виявлено недоліки його регламентації, сформульовано й запропоновано низку нових положень і висновків, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема пропозиції з удосконалення чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу

У зв'язку з військовою агресією РФ в Україні було введено воєнний стан, який, на жаль, триває досі, унаслідок чого наша країна опинилася і залишається у стані війни. Введення воєнного стану зумовило необхідність створення відповідного законодавства, якого досі не існувало, зокрема щодо правового регулювання статусу та порядку поводження з військовополоненими.

Важливу роль у цьому відіграла Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (далі – Конвенція), яка була покладена в основу Порядку тримання військовополонених (далі – Порядок), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413, та Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (далі – Інструкція), затвердженої наказом Міністерства

оборони України від 23 березня 2017 р. № 164. Цими нормативно-правовими актами було врегульовано правові аспекти здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими та їх тримання відповідно до норм міжнародного права, зокрема визначено види дисциплінарних стягнень, порядок та умови їх застосування.

Перш ніж розглядати зміст зазначених вище нормативно-правових актів, слід зауважити, що Конвенція є джерелом міжнародного гуманітарного права, і з погляду на виняткову цінність, значущість і важливість суспільних відносин, які вона регулює, її норми мають обов'язковий характер для країн-учасниць, які до неї приєдналися. Це, зокрема, впливає зі ст. 1 Конвенції, де зазначено, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися й забезпечувати дотримання цієї Конвенції за всіх обставин¹.

Оскільки, як уже було визначено, положення Конвенції мають обов'язковий характер, то держава, що до неї приєдналася, за імплементації її норм у своє внутрішнє національне законодавство, зобов'язана неухильно дотримуватися її букви та духу під час конструювання відповідних нормативно-правових актів. У будь-якому випадку за своїм змістом норми національного законодавства не повинні погіршувати правове становище військовополонених, скасовувати або звужувати зміст їхніх прав і свобод, охоронюваних і гарантованих Конвенцією.

Отже, наша держава може відходити від точної (буквальної) фіксації положень Конвенції у нормах Порядку й Інструкції, але при цьому їхній зміст не повинен суперечити міжнародно-правовим приписам. Так, згідно з ч. 1 ст. 89 Конвенції, абз. 1 п. 62 Порядку та абз. 1 п. 22 гл. 14 розд. II Інструкції на військовополонених може бути накладено дисциплінарне стягнення у вигляді штрафу у розмірі не більш як 50 відсотків авансу в рахунок грошового забезпечення та оплати за виконання робіт на строк не більше ніж 30 днів².

¹ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : від 12.08.1949 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 02.07.2023).

² Там само; Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п> (дата звернення: 02.07.2023); Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ М-ва оборони України від 23.03.2017 № 164 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення: 02.07.2023).

Аналізуючи це нормативне положення, яке вітчизняний законодавець майже повністю перейняв (скопював) з міжнародно-правового акта без урахування реалій і специфіки вітчизняного законодавства, хочемо зауважити, що у нас виникає занепокоєння з приводу його можливого застосування в тому вигляді, в якому воно викладене і зараз існує, у зв'язку з незрозумілістю і невизначеністю його змісту. Крім цього, в абз. 2 п. 22 гл. 14 розд. II Інструкції зазначено, що право накладати стягнення мають начальники табору військовополонених оперативного командування та бригадних пунктів прийому військовополонених або їх заступники¹. За такого визначення складається враження, що таких начальників у таборі військовополонених є багато, хоча очевидно, що він лише один. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що така неточність повинна бути виправлена законодавцем.

На жаль, у Порядку та Інструкції не закріплено, як визначати розмір авансу і що брати за основу під час його визначення, тому, на нашу думку, в такому разі потрібно застосовувати та посилалися на норми Конвенції.

У ст. 60 Конвенції зазначено, що держава, яка тримає в полоні, виплачує всім військовополоненим щомісячний аванс грошового забезпечення, розмір якого встановлюється конвертацією у валюту зазначеної держави таких сум:

- категорія I (полонені, які мають звання нижче за сержанта) – восьми швейцарських франків;
- категорія II (сержанти й інші унтер-офіцери або військовополонені, які мають відповідне звання) – дванадцяти швейцарських франків;
- категорія III (уоррант-офіцери й офіцери до капітана включно або військовополонені, які мають відповідне звання) – п'ятдесяти швейцарських франків;
- категорія IV (майори, підполковники, полковники або військовополонені, які мають відповідне звання) – шістдесяти швейцарських франків;
- категорія V (генерали або військовополонені, які мають відповідне звання) – сімдесяти п'яти швейцарських франків².

¹ Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ М-ва оборони України від 23.03.2017 № 164 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення: 02.07.2023).

² Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : від 12.08.1949 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 02.07.2023).

Як бачимо, сума авансу встановлюється у швейцарських франках і залежить від військового звання військовополоненого.

Згідно з ч. 2 ст. 60 Конвенції сторони конфлікту за допомогою спеціальних угод можуть змінювати розмір авансів грошового забезпечення, що належать військовополоненим зазначених вище категорій¹. Однак, наскільки нам відомо, таких спеціальних угод між сторонами конфлікту (Україною та РФ) на цей час не існує. У зв'язку із цим не зрозуміло, як співвідносяться між собою ст. 60 та 89 Конвенції і яку суму авансу слід брати до уваги при визначенні розміру штрафу військовополоненому: ту, яка вказана у ст. 60 Конвенції, або ту, яка може бути йому визначена на підставі суми його грошового забезпечення й оплати за роботу?

Якщо ст. 60 Конвенції є спеціальною нормою, то в такому разі ми повинні застосовувати суми, що зазначені в ній, і не звертати уваги на розмір авансу, який може бути вирахований у загальному порядку із заробітної плати засудженого і який насамперед буде залежати від неї, а не від звання військовополоненого. У разі, якщо ця стаття є загальною нормою, сума штрафу повинна визначатися у розмірі не більше 50 % авансу в рахунок грошового забезпечення й оплати за роботу, але не більше ніж та, яка може бути вирахована на підставі ст. 60 Конвенції.

За офіційним курсом Національного банку України станом на 1 липня 2023 р. вартість одного швейцарського франка становить 40,8839 грн². Таким чином, на підставі ст. 60 Конвенції розмір авансу, наприклад, для військовополонених I категорії становитиме 327,07 грн, а, скажімо, для категорії IV – 2453,03 грн. Як бачимо, різниця між сумами авансів цих категорій військовополонених є значною. З урахуванням того, що сума такого авансу покладена в основу визначення розміру штрафу, то можна зробити висновок, що вона також буде суттєво різнитися. Тобто для військовополонених I категорії штраф може встановлюватися у розмірі не більше 163,54 грн, а для військовополонених IV категорії – 1226,52 грн на строк не більше 30 діб.

При цьому в Порядку та Інструкції, як і у Конвенції, нічого не зазначається про мінімальну межу штрафу, яка може бути встановлена, а також про те, який проміжок часу покладений в основу вирахування таких сум (день, тиждень, декада чи він повинен бути сплачений

¹ Там само.

² Офіційний курс гривні щодо іноземних валют станом на 01.07.2023 // Національний банк України : офіц. сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=01.07.2023&period=daily> (дата звернення: 02.07.2023).

протягом місяця тощо), але вказано, що на строк не більше ніж 30 діб. Спираючись на те, що максимальна тривалість штрафу визначена в добовому обчисленні, можна припустити, що зазначені вище суми є добовими, тобто за 1 добу. За таких умов максимальна сума штрафу (за 30 діб) для військовополонених I категорії становитиме 4906,20 грн, а для військовополонених IV категорії – 36795,60 грн.

Проте це лише наші припущення, які можуть відрізнятись від думок інших осіб. У зв'язку із цим маємо наголосити, що законодавець не повинен під час конструювання правових норм допускати невідзначеності в їх змісті, оскільки на практиці це може призвести до різного їх тлумачення, помилок і складності у застосуванні або неможливості застосувати взагалі, що є неприпустимим.

На нашу думку, для того щоб коректно перейняти зарубіжне законодавство й імплементувати його до національного, необхідно попередньо його вивчити та проаналізувати практику застосування, співвіднести з конструктивними особливостями, специфікою і змістом норм вітчизняного законодавства. Вибачальною, на наш погляд, обставиною у цьому разі є те, що прийняття Порядку й Інструкції було зумовлене браком часу.

Дійсно, ми вперше стикаємося з подібною системою визначення і призначення грошового стягнення, якої не існує у вітчизняному кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві, але вона широко відома деяким країнам західної Європи, наприклад, Іспанії. Так, ст. 50 Кримінального кодексу Іспанії 1995 р. (*Código Penal*) як один із видів покарання передбачає штраф, який призначається за системою штрафних днів (*el sistema de días-multa*). При цьому в Кодексі зазначається як мінімальна та максимальна тривалість штрафу, так і мінімальна та максимальна сума, яка встановлюється для особи і підлягає стягненню з неї¹.

Слід також зазначити, що кримінально-виконавче законодавство Іспанії не передбачає застосування до засудженого штрафу як дисциплінарного стягнення, тому ми не можемо вказати на його специфіку. Однак штраф як дисциплінарне стягнення, наприклад, передбачений у ст. 132 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), де зазначено, що він встановлюється до двох мінімальних розмірів заробітної плати².

¹ Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. «BOE» núm. 281, de 24 de noviembre de 1995. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf> (дата звернення: 02.07.2023).

² Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 02.07.2023).

Крім цього, слід звернути увагу на те, що чинне законодавство України не містить визначення поняття авансу. Тлумачні (термінологічні) словники визначають аванс як попередньо виплачену грошову суму в рахунок майбутніх платежів за матеріальні цінності, на виконання робіт, надання послуг. Розмір авансу, строки виплати та порядок погашення визначаються угодами (контрактами) між сторонами. На практиці у вигляді авансу сплачується частина майбутньої суми оплати, що становить 10–15 % від її загального обсягу [3, с. 38; 4].

Як ми вже зазначали вище, якщо суму авансу, яка буде братися за основу при визначенні розміру штрафу для військовополонених, вираховувати з їх заробітної плати, то вона не буде залежати від їхнього звання, що може призвести до встановлення інших розмірів, ніж зазначені у ст. 60 Конвенції.

Так, згідно зі ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» мінімальна заробітна плата в Україні з 1 січня встановлена у місячному розмірі 6 700 грн¹. Якщо уявити, що за виконання роботи військовополоненим буде встановлено мінімальний розмір заробітної плати, то їхній аванс (наприклад, 15 % від зарплати) може становити 1005 грн, що, у свою чергу, може бути для них як корисним, так і ні. Наприклад, встановлення розміру авансу військовополоненого, виходячи навіть із мінімального розміру заробітної плати, буде корисним для військовополонених I та II категорій, оскільки його розмір (1005 грн) буде вищим за той, що вказаний у ст. 60 Конвенції (327,07 грн та 490,61 грн відповідно). Це навіть з урахуванням того, що такий аванс становить лише 15 % від його заробітної плати, в той час, коли у ст. 60 Конвенції, на нашу думку, йдеться про реальну заробітну плату.

Водночас це буде свідчити про звуження змісту прав і свобод військовополонених інших, більш високих категорій, оскільки розмір їхнього авансу виявиться меншим, ніж той, що вказаний у ст. 60 Конвенції. З іншого боку, встановлення для I та II категорії військовополонених більш високого розміру авансу призведе до порушення їхніх прав і свобод, коли на підставі такого «підвищеного» розміру для них буде вираховуватися штраф, розмір якого виявиться значно більшим, ніж той, який міг бути для них вирахований на підставі ст. 60 Конвенції.

Як бачимо, така плутанина, складність і невизначеність положень як міжнародно-правового акта, так і національного законодавства може призвести до виникнення помилок і складнощів у застосуванні

¹ Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20> (дата звернення: 02.07.2023).

до військовополонених штрафів або взагалі неможливості його застосування.

Якщо уявити, що представники зазначених вище різних категорій військовополонених вчиняють одне і те саме за характером правопорушення, то можна дійти висновку, що штраф до них, з урахуванням положень ч. 1 ст. 60 Конвенції, також буде застосований у різних розмірах, що, на нашу думку, є неприпустимим і може свідчити про наявність у цьому дискримінаційного складника.

Конкретний розмір штрафу, на нашу думку, для військовополоненого повинен визначатися незалежно від його військового звання, з урахуванням тяжкості, характеру вчиненого проступку, причин, обставин і мотивів його вчинення, особи правопорушника, його поведінки до вчинення проступку, кількості і характеру раніше накладених стягнень тощо. Таким чином, розмір штрафу як дисциплінарного заходу стягнення для всіх категорій військовополонених повинен бути однаковим і міг би, наприклад, визначатися з урахуванням розміру штрафу, встановленого для осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, на підставі ст. 132 КВК України – до двох мінімальних розмірів заробітної плати або у більш високому розмірі з погляду на ступінь суспільної небезпеки військовополонених, який, за нашим переконанням, є більш високим, ніж той, який мають засуджені, що відбувають покарання за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів насильницької спрямованості, і умови тримання військовополонених, таким чином, повинні також бути більш суворими або, принаймні, наближеними до умов відбування покарання зазначених вище категорій засуджених. Проте, на жаль, національний законодавець обмежений положеннями відповідних міжнародно-правових актів, які регулюють ці питання.

Висновки

На підставі викладеного вище вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до абз. 1 п. 62 Порядку, який викласти у такій редакції: «62. На військовополонених можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

- штраф на строк не більше ніж 30 діб;
- позбавлення пільг, які надані додатково до тих, які передбачені Женевською конвенцією;
- позачергові наряди тривалістю не більше ніж дві години на день;
- арешт».

Доповнити п. 62 Порядку новим абзацом такого змісту: «Штраф накладається за системою штрафних днів. Щоденний розмір штрафу встановлюється у національній валюті України і не може бути більшим ніж 50 відсотків від відповідних розмірів, встановлених у частині 1

статті 60 Женевської конвенції, для кожної категорії військовополонених, шляхом його конвертації згідно з офіційним курсом Національного банку України, що діяв на час вчинення проступку».

Список бібліографічних посилань: 1. Годжек Я. С. Правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві. *Право та державне управління*. 2021. № 4. С. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.32840/rdu.2021.4.1>. 2. Яковець І. С., Гальцова О. В. Правовий статус військовополонених в процесі виконання кримінальних покарань в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 43. С. 59–69. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-43-59>. 3. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / А. Г. Чубенко, М. В. Лошицький, Д. М. Павлов та ін. Київ : ВАІТЕ, 2018. 826 с. 4. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний та ін. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

Надійшла до редколегії 04.07.2023

Прийнята до опублікування 29.07.2023

Orel Yu. V. Fine as a type of disciplinary penalty against prisoners of war

The article examines national legislation and international legal acts operating in the field of international humanitarian law, in particular, regarding the treatment of prisoners of war. It has been emphasized that in the modern legal science of Ukraine there are no relevant scientific works devoted to the study of issues of bringing prisoners of war to disciplinary responsibility.

Emphasis is placed on the fact that the Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War of 1949, in the conditions of martial law in our country, played an important role, determined the need and became the basis for the creation of appropriate national legislation regulating social relations in this area.

It has been established that the legal position of prisoners of war is not the same and depends on their military rank, in particular, this is clearly expressed, for example, when they are recruited to work, brought to disciplinary responsibility, etc.

It has been found that the fine, as a disciplinary sanction that can be applied to prisoners of war, from the point of view of its content and method of presentation, is characterized by its incomprehensibility, uncertainty and lack of terms used in its description in the national legislation. It has been concluded that the domestic legislator almost completely adopted (copied) this regulatory provision from the international legal act, without taking into account the realities and specifics of domestic legislation. In this regard, concerns have been expressed about its possible practical application in the form in which it currently exists.

It has been established that the fine for prisoners of war, in contrast to convicts, is assigned according to the system of penalty days, and consists in assigning to the prisoner of war the

daily amount of the fine, determined in accordance with the legislation in the national currency of Ukraine. A clearly defined number of days (term), during which he or she is obliged to pay the corresponding amount of money has been set.

Emphasis is placed on the imperfection of national legislation, in particular, in the part of defining and applying fines to prisoners of war, on the basis of which the author has proposed appropriate changes and additions to it.

Key words: advance payment, prisoner of war, martial law, monetary support, disciplinary penalty, fine.

